

Priručnik o teorijama zavjere

Stephan Lewandowsky
John Cook

Pripremili:

Stephan Lewandowsky, Škola za psihologijske znanosti, Sveučilište u Bristolu,
Škola za psihologijske znanosti, Sveučilište Zapadne Australije,
CSIRO Oceani i atmosfera, Hobart, Tasmanija, Australija

John Cook, Centar za istraživanje komunikacije klimatskih promjena, Sveučilište Monash
Centar za komunikaciju klimatskih promjena, Sveučilište George Mason

Prvo izdanje u ožujku 2020.

Za više informacija, posjetite visit <http://sks.to/conspiracy>

Grafičko oblikovanje: Wendy Cook

Prijevod: Nikola Biliškov, Institut Ruđer Bošković, Znanstvenici za klimu - Hrvatska

Lektura: Iva Kurtović

Prijevod na hrvatski jezik je realiziran u okviru projekta H2020-MSCA-IF-894075 (GrindCore) te CO₂go - Communication, a Catalyst for Action, uz potporu Veleposlanstva Ujedinjenog Kraljevstva u Hrvatskoj.

With thanks to the COST Action COMPACT (Comparative Analysis of Conspiracy Theories).

Citirati kao:

Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020). *The Conspiracy Theory Handbook*.

Dostupno na <http://sks.to/conspiracy>

Razlikovanje pravih zavjera i teorija zavjere

Prave zavjere doista postoje. Volkswagen je urotnički varao u rezultatima emisijskih testiranja njihovih dizelskih motora. Nacionalna agencija za sigurnost SAD-a je tajno špijunirala korisnike interneta. Duhanska industrija je obmanjivala javnost negiranjem štetnih posljedica pušenja. Za te zavjere smo doznali iz internih industrijskih dokumenata, vladinih istraga ili iz djelovanja zviždača.

U suprotnosti s time, teorije zavjere se mogu održati kroz duga vremenska razdoblja, čak i ako nemaju nikakve potpore u dokazima. Zapravo, teorije zavjere se oslanjaju na razne misaone obrasce za koje znamo da su nepouzdana alati spoznaje stvarnosti. Uobičajeno je da teorije zavjere nemaju potporu u dokazima koji bi izdržali provjeru, ali to ne utječe na njihovu raširenost. Na primjer, rašireno vjerovanje da su teroristički napadi 11. rujna uzrokovani "djelovanjem iznutra" opstalo je i do danas, mnogo godina nakon samog događaja.¹ Desetljećima nakon atentata, velika većina Amerikanaca vjeruje da je vlada prikrila istinu o atentatu na predsjednika Kennedyja.²

Teorije zavjere nanose društvenu štetu na brojne načine. Na primjer, izlaganje teorijama zavjere odvraća ljude od političkog angažmana ili od smanjivanja vlastitih ugljičnih otisaka.³ Kako bi se minimizirali ti negativni učinci, *Priručnik o teorijama zavjere* pomoći će vam u razumijevanju zašto su teorije zavjere toliko popularne, uputit će vas u načine identifikacije značajki urotničkog načina razmišljanja te će nabrojati učinkovite strategije raskrinkavanja.

Iako uglavnom nemaju nikakvo uporište u utemeljenim činjenicama, teorije zavjere cvatu i široko su rasprostranjene.

Konvencionalno naspram urotničkog razmišljanja

Prave zavjere doista postoje, ali one se rijetko otkrivaju metodama kojima se koriste teoretičari zavjera. Naprotiv, prave zavjere se otkrivaju konvencionalnim razmišljanjem – zdravom skepsom prema službenim izvještajima uz pažljivo razmatranje dostupnih dokaza i predanost dosljednosti.⁴ Suprotno od toga, urotničko razmišljanje odlikuje hiperskeptičnost prema svim informacijama koje se ne uklapaju u danu teoriju, prenaplašavanje dokaza koji podupiru preferiranu teoriju te nekonzistentnost.

Konvencionalno razmišljanje	Urotničko razmišljanje
Zdravi skepticizam	Prekomjerna sumnja
Podložno dokazima	Otpornost prema dokazima
Težnja koherentnosti	Kontradiktornost

Prave zavjere	Zamišljene zavjere
---------------	--------------------

Zašto su teorije zavjere popularne?

Brojni faktori mogu poticati ljude da vjeruju u teorije zavjere te da ih šire.⁵

Ljudi koji se osjećaju nemoćnima ili ranjivima skloniji su prihvaćanju i širenju teorija zavjere.

Osjećaj nemoći

Ljudi koji se osjećaju nemoćnima ili ranjivima su skloniji prihvaćanju ili širenju teorija zavjere.⁶ To se vidi u internetskim forumima, gdje je percipirana razina prijetnje snažno povezana sa predlaganjem teorija zavjere.⁷

Objašnjavanje neuobičajenih događaja

Iz istog razloga, ljudi su skloni predlagati zavjere kao objašnjenja za događaje koji su malo vjerojatni.¹⁰ Teorije zavjere djeluju kao način suočavanja sa stresom koji ljudima pomaže u prevladavanju nesigurnosti.

Suočavanje s prijetnjama

Teorije zavjere ljudima omogućuju da se lakše nose s prijetećim događajima usmjeravanjem krivnje na skup urotnika.⁸ Ljudima je teško prihvatiti da "veliki" događaji (npr. smrt princeze Diane ili pojava pandemije COVID-a) mogu imati obične uzroke (vožnja pod utjecajem opojnih sredstava, prirodna evolucija virusa). Teorija zavjere zadovoljava potrebu da "veliki" događaj ima i "veliki" uzrok, kao što je urota koja uključuje tajnu službu MI5 u ubojstvo princeze Diane ili interese farmaceutskih kompanija ili multimilijardera.⁹

Osporavanje uvriježene politike

Teorije zavjere često osporavaju uvriježene političke interpretacije.¹¹ Zavjereničke skupine često koriste takve narative kako bi prisvojile status manjine.

Društvene mreže pojačavaju razvoj teorija zavjere

Društveni mediji su stvorili svijet u kojem svaki pojedinac potencijalno može dosegnuti isto toliko ljudi koliko i etablirani prevladavajući mediji.¹² Nedostatak tradicionalne uloge medija kao donositelja vijesti jedan je od razloga zbog kojih se u online okruženju dezinformacije šire brže i s većim dosegom u odnosu na istinite informacije¹³, što je često pojačano lažnim izvještajima i "botovima"¹⁴. Isto tako, poznato je da su konzumenti teorija zavjere podložniji "lajkanju" i dijeljenju objava na Facebooku sa zavjernim sadržajima.¹⁵ Nedavno provedena analiza tweetova o virusu Zika pokazala je da su zagovornici teorija zavjera skoro dvostruko brojniji u odnosu na raskrinkavatelje tih teorija.¹⁶

Kako teorije zavjera stvaraju štetu

Već i puko izlaganje teoriji zavjere može imati negativne posljedice, čak i kod ljudi koji se ne slažu s tom teorijom.^{3, 17, 18, 19, 20, 21} Na primjer, izlaganje teoriji zavjere o političkoj manipulaciji podacima o nezaposlenosti uzrokuje smanjenje povjerenja u vladine službe i institucije, uključujući i one na koje se teorija zavjere ne odnosi, npr lokalne škole ili državne agencije nadležne za ispravnost hrane i lijekova.¹⁷

Taktičke teorije zavjere

Teorije zavjera nisu uvijek posljedica iskrenih krivih uvjerenja. One mogu biti namjerno konstruirane ili pojačane zbog strateških, političkih razloga. Na primjer, postoje dokazi da je ruska vlada nedavno doprinjela širenju raznolikih političkih teorija zavjere na zapadu.^{22, 23}

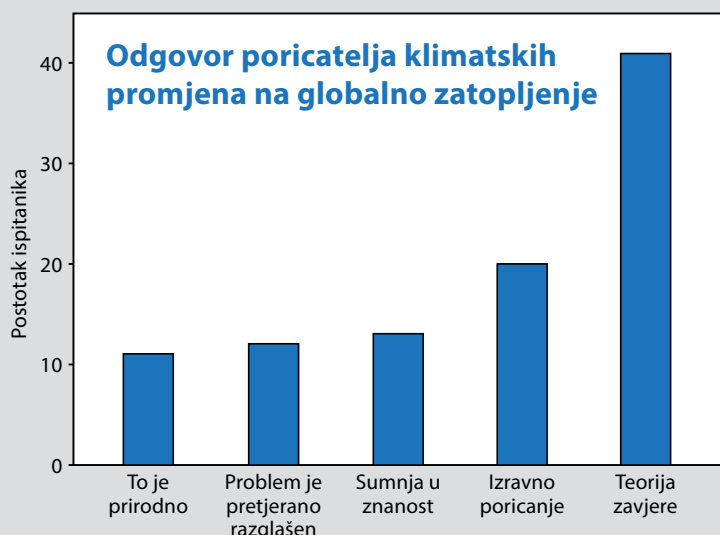
Teorije zavjere se mogu primijeniti kao retoričko sredstvo za izbjegavanje nepoželjnih zaključaka. Retorika poricanja klimatskih promjena je prepuna nekoherencija, kao što su tvrdnje da se temperatura ne može pouzdano mjeriti, ali globalne temperature zapravo opadaju.²⁴ Nekoherentnost je jedna od značajki zavjereničkog razmišljanja, ali iz toga ne slijedi da je poricanje klimatskih promjena nerazumno – dapače, poricateljska retorika je efikasna politička strategija odgađanja djelovanja po pitanju klimatskih promjena potkopavanjem javne percepcije snage znanstvenih dokaza.

To potvrđuje činjenica da se ljudi selektivno pozivaju na zavjeru znanstvenika da opovrgnu znanstveni konsenzus kad se to ne uklapa u njihovu političku ideologiju – ali to ne uočavamo kad postojanje znanstvenog konsenzusa nije bitno za njihovu politiku.²⁵

Teorije zavjere se mogu primijeniti kao retoričko sredstvo za izbjegavanje nepoželjnih zaključaka.

Poricanje klimatskih promjena i zavjereničko razmišljanje

Odbacivanje znanstvenog konsenzusa da je ljudsko djelovanje prevladavajući uzrok globalnog zatopljenja uglavnom je posljedica zavjereničkog razmišljanja, a ne pažljivog razmatranja znanstveno utemeljenih dokaza.²⁶ Kad poricateljima klimatskih promjena podastremo informacije o klimatskim promjenama, njihov uobičajeni odgovor je konspirativne naravi.²⁷ No, poricanje klimatskih promjena nije povezano samo s klimatskim teorijama zavjere – naprotiv, ljudi koji poriču klimatsku znanost skloniji su prihvaćanju teorija zavjera iz drugih područja.²⁸

Smith & Leiserowitz, 2012

KONSPIR: Sedam značajki zavjereničkog razmišljanja

Sedam je značajki zavjereničkog razmišljanja²⁹, koja sumiramo (i jednostavnije pamtimo) korištenjem akronima **KONSPIR**:

Kontradiktornost

Teoretičari zavjere mogu istovremeno vjerovati u ideje koje su međusobno proturječne. Na primjer, oni će istovremeno vjerovati da je princeza Diana ubijena i da je lažirala vlastitu smrt³⁰, kao što će istovremeno tvrditi da je COVID prevara i da je COVID smrtonosno kinesko biološko oružje. To je moguće jer je predanost teoretičara zavjere nepovjerenju u "službene" izvještaje u tolikoj mjeri apsolutna da nekoherentnost njihovog sustava uvjerenja postaje potpuno nebitna.

Ogromna sumnja

Zavjereničko razmišljanje uključuje nihilistički stupanj skepticizma prema bilo kojem službenom izvještaju.³¹ Taj ekstremni stupanj sumnjičavosti ne dozvoljava vjerovanje u bilo što što se ne uklapa u teoriju zavjere.

Neprijateljske namjere

Uvijek se podrazumijeva isključivo podla motivacija iza bilo koje pretpostavljene zavjere.³¹ Teorije zavjera nikad ne dozvoljavaju mogućnost benignih motivacija onih koje optužuju za zavjeru.

Sigurno nešto nije u redu

Iako teoretičari zavjera povremeno napuštaju neke specifične ideje kad one postanu neodržive, te promjene mišljenja ne mijenjaju njihovo opće uvjerenje da "sigurno nešto nije u redu" i da se službena verzija temelji na obmani.^{24,30}

Progonjena žrtva

Teoretičari zavjera sebe doživljavaju i predstavljaju kao žrtve organiziranog progona.²⁹ Istovremeno, sebe doživljavaju i kao hrabre protivnike, koji na sebe preuzimaju borbu protiv zlih urotnika. Zavjereničko razmišljanje na taj način uključuje istovremenu percepciju sebe kao žrtve i heroja.

Imunost prema dokazima

Teorije zavjere su inherentno zatvorene same u sebe – dokaz koji nije u skladu s tom teorijom se reinterpreterira kao dio zavjere.^{31,32,33} Što su jači dokazi koji opovrgavaju zavjeru (npr. FBI je oslobodio političara optužbi za zlouporabu osobnog poslužitelja e-pošte), tim više teoretičari zavjere nastoje uvjeriti ljude u svoju verziju događaja (npr. FBI je uključen u zavjeru kako bi zaštitili političara).

Reinterpretacija slučajnosti

Prekomjerna sumnja, karakteristična za zavjereničko razmišljanje, često dovodi do uvjerenja da se ništa ne događa slučajno.³⁴ Male slučajnosti, kao što su netaknuti prozori na zgradi Pentagona nakon napada 11. rujna, iznova se tumače tako da se pripisuju zavjeri (da je zrakoplov udario u zgradu, svi prozori bi se razbili³⁵), na taj način postajući utkani u širi, međusobno povezani obrazac.

Inherentna zatvorenost teorija zavjera znači da se svaki dokaz koji opovrgava tu teoriju može interpretirati kao još jedan dodatni dokaz zavjere. To znači da se u komunikaciji moraju uzimati u obzir specifične razlike među različitim ciljnim skupinama. Ako teoretičari zavjere reinterpreteriraju dokaze pridružujući im suprotno značenje, onda im treba pristupiti drugačijom strategijom negoli onim pojedincima koji su spremni prihvatiti dokaze. Na sljedećim stranicama ćemo se zato prvo osvrnuti na strategije komunikacije pristupa općoj javnosti, a zatim prema teoretičarima zavjere.

Zaštita javnosti od teorija zavjere

Smanjivanje širenja teorije zavjere

Bolje je spriječiti nego liječiti. Zato nastojanja treba fokusirati prema zaštiti opće javnosti od izlaganja tim teorijama, i to sprječavanjem ili usporavanjem širenja teorija zavjere. Na primjer, dijeljenje zavjereničkih objava na Facebooku usmjerenih na poricanje klimatskih promjena reducirano je jednostavnom intervencijom kojom su ljudi potaknuti da odgovore na četiri pitanja o sadržaju prije same objave:³⁶

Je li mi poznata novinska organizacija koja je objavila priču?

Izgleda li informacija u objavi uvjerljivo?

Je li objava napisana stilom koji bih očekivao/la od profesionalnih novinskih organizacija?

Je li sadržaj politički motiviran?

Kada pokušaji zaustavljanja širenja teorije zavjere propadnu, komunikatori moraju pribjeći strategijama koje smanjuju utjecaj tih sadržaja.

Ako ljudi osvijeste pogrešna obrazloženja karakteristična za teorije zavjere, vjerojatno će razviti i otpornost prema takvim sadržajima.

Preventivno opovrgavanje

Osvijeste li se ljudi preventivno da bi mogli biti zavedeni, oni mogu razviti i otpornost na zavjereničke poruke. Taj proces nazivamo **inokulacijom (cijepljenjem)** ili **prevencijom širenja teorija zavjere**. Dva su elementa inokulacije: eksplicitno upozorenje na predstojeću prijetnju od zavaravajućih sadržaja, nakon čega slijedi pobijanje argumenata tih dezinformacija. Tako je pokazano da je prevencija antivakcinskih teorija zavjere učinkovitija od njihovih raskrinkavanja.³⁷

Inokulacije temeljene na činjenicama i logici su se pokazale efikasnim i u prevenciji širenja teorija zavjere o napadu 11. rujna.³⁸ To daje nadu u učinkovitost prevencije širenja mitova kroz suzbijanje sedam pokazatelja zavjereničkog razmišljanja (sjećate li se KONSPIR-a?). Ukoliko ljudi osvijeste pogreške u argumentaciji teorija zavjere, oni postaju i manje podložnima u odnosu na te teorije.

Raskrinkavanje

Više je načina raskrinkavanja teorija zavjere, među kojima su se neki pokazali učinkovitima unutar populacija koje nisu sklone prihvatanju teorija zavjere, kao što su sveučilišni studenti ili opća javnost.

Raskrinkavanja temeljena na činjenicama

Činjenično utemeljena raskrinkavanja ukazuju na greške u teorijama zavjere komuniciranjem pouzdanih informacija. Pokazalo se da je taj pristup učinkovit u raskrinkavanju zavjere "rođenja", koja tvrdi da je bivši predsjednik SAD-a Barack Obama rođen izvan SAD-a²¹, kao i teorija zavjere vezanim uz egzodus Palestinaca nakon uspostavljanja države Izrael.³⁹

Raskrinkavanja temeljena na izvoru ili empatiji

Raskrinkavanja temeljena na izvoru nastoje reducirati vjerodostojnost teoretičara zavjere, dok se raskrinkavanja temeljena na empatiji temelje na suosjećajnom skretanju pozornosti na mete teorija zavjere. Raskrinkavanja temeljena na izvoru koja ismijavaju sljedbenike teorija o ljudima-gušterima jednako su učinkovita kao činjenično utemeljena raskrinkavanja te teorije. Suprotno tome, na empatiji temeljena raskrinkavanja antisemitskih teorija koje tvrde da se danas Židovi suočavaju sa sličnim progonima kao rani Kršćani su se pokazala neučinkovitima.⁴¹

Raskrinkavanja temeljena na logici

Raskrinkavanja temeljena na logici otkrivaju obmanjujuće tehnike ili neispravna rasuđivanja ugrađena u teorije zavjere. Pokazalo se da je objašnjavanje logičkih pogrešaka u antivakcacijskim teorijama zavjere jednako učinkovito kao raskrinkavanje temeljeno na činjenicama: na primjer, isticanjem činjenice da su mnoga istraživanja cijepljenja provele neovisne istraživačke skupine financirane iz javnog proračuna mogu se otkloniti teorije zavjere o farmaceutskoj industriji.⁴⁰

Poveznice na provjere činjenica

Poveznice koje vode na internetske stranice za provjeru činjenica sa simulirane stranice za novosti na Facebooku, bilo putem automatske algoritamske prezentacije bilo korekcijama samih korisnika, učinkovito su opovrgle teoriju zavjera da su virus Zika širili genetski modificirani komarci.⁴²

Oснаživanje ljudi

Zavjereničko razmišljanje je povezano s osjećajima smanjene kontrole i straha od prijetnji.^{6,7} Kad ljudi osjećaju da nemaju kontrolu nad situacijom u kojoj se nalaze, onda rastu njihove tendencije prema zavjereničkom razmišljanju.⁴³ No, vrijedi i suprotno. Osnaženi ljudi su i otporniji prema teorijama zavjere.

Nekoliko je načina "kognitivnog osnaživanja" ljudi, kao što je ohrabivanje analitičkog razmišljanja, a ne onog koje se temelji na intuiciji.⁴⁴ Ukoliko se ljudima usadi osjećaj kontrole (npr. prisjećanjem na događaj iz vlastitog života nad kojim su imali kontrolu), manje je vjerojatno da će oni prihvaćati teorije zavjera.⁴⁵ Opći osjećaj osnaženosti među građanima može se usaditi osiguravanjem osjećaja da se društvene odluke, na primjer vladine, donose slijedeći načela proceduralne pravde.⁴⁶ Osjećaj proceduralne pravde se postiže ukoliko vlada uvjerenje da institucije slijede poštene procedure donošenja odluka. Ljudi prihvaćaju odluke koje su za njih nepovoljne ako vjeruju da su donesene kroz poštenu proceduru.^{47,48}

Kako razgovarati s teoretičarem zavjere

Dok raskrinkavanja mogu biti učinkovita među općom javnošću, znatno je veći izazov njihova primjena na ljude koji su uvjereni u teorije zavjera. Umjesto da svoja uvjerenja temelji na vanjskim dokazima, sustav vjerovanja teoretičara zavjere uglavnom govori sam o sebi, tako da svako zavjereničko vjerovanje služi kao dokaz za bilo koje drugo uvjerenje.⁴⁹ Posljedica toga je da, kad teoretičari zavjere naiđu na pokušaje raskrinkavanja npr. na Facebooku, oni imaju jaku potrebu komentiranja i vrlo aktivnog "lajkanja" zavjereničkih komentara. Time pokušaji raskrinkavanja pojačavaju zavjereničke interakcije.⁵⁰

Teoretičari zavjera također imaju disproporcionalno velik utjecaj, obzirom na njihovu realnu malobrojnost. Analizom, koja je obuhvatila preko 2 milijuna komentara na podforumu posvećenom teorijama zavjere na internetskom servisu Reddit, pokazano je da, bez obzira što među aktivnim korisnicima samo 5 % čine ljudi koji iskazuju zavjereničke načine razmišljanja, oni su odgovorni za 64 % svih komentara. Najaktivniji autor je objavio 896 337 riječi, dvostruko više od opsega trilogije Gospodara prstenova!⁵¹

Teorije zavjera su nezaobilazni sastojak političkih ekstremizama.^{52,53} Stoga istraživanja o deradikalizaciji daju korisne uvide u metode potencijalnih pristupa teoretičarima zavjere.

Pouzdana glasnici

Kontraporuke bivših pripadnika neke ekstremističke zajednice ("odmetnika") vrednuju se pozitivnije i dulje se pamte od poruka iz drugih izvora.⁵⁴

Pokažite empatiju

Teoretičarima zavjere treba pristupati suosjećajno i treba težiti izgradnji razumijevanja prema drugoj strani. S obzirom na to da je cilj kod teoretičara zavjera razviti otvorenost uma, komunikator to mora pokazati na svom primjeru.⁵⁵

Afirmirajte kritičko mišljenje

Teoretičari zavjera sebe doživljavaju kao kritičke mislioce koji su se oduprli obmanama službenih tumačenja. Taj se dojam može iskoristiti potvrđivanjem vrijednosti kritičkog razmišljanja, ali zatim to treba preusmjeriti prema kritičkoj analizi teorije zavjere.⁵⁶

Izbjegavajte ismijavanje

Agresivnom dekonstrukcijom teorije zavjere ili njenim ismijavanjem, kao i usredotočenošću na nadmetanje argumentacijom i pobjedu u diskusiji, riskiramo da druga strana automatski prekine komunikaciju.⁵⁴ No, treba primijetiti da ismijavanje teorija zavjere funkcionira u općoj javnosti.⁴¹

Završno upozorenje

Prije nego krenete u raskrinkavanje, analizirajte cilj. Pokušaji vlade SAD-a da raskrinkaju "teorije zavjera" opetovano rezultiraju kontraefektom u pretežno muslimanskim zemljama. Jedan primjer je neotkrivanje oružja za masovno uništenje u Iraku nakon invazije 2003., za što je okrivljen Irak zbog njihove povijesti prikrivanja dokaza. Produktivniji pristup bi bilo fokusiranje na inflaciju američkih obavještajnih podataka slabe kvalitete.⁵⁷

Također je važno upamtiti da prave zavjere doista postoje. No, karakteristike zavjereničkog razmišljanja (KONSPIR) nisu primjenjive pri raskrinkavanju pravih zavjera. Umjesto toga, konvencionalno razmišljanje koje cijeni zdrav skepticizam, dokaze i dosljednost nezaobilazan je alat za otkrivanje stvarnih pokušaja obmanjivanja javnosti.

- 1 Laine, E. E., & Parakkal, R. (2017). National security, personal insecurity, and political conspiracies: The persistence of Americans' beliefs in 9/11 conspiracy theories. *IUP Journal of International Relations*, 11(3), 16–41.
- 2 CBS poll (2009). <https://www.cbsnews.com/news/cbs-poll-jfk-conspiracy-lives/>
- 3 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2013). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology*, 105, 35–56. doi:10.1111/bjop.12018
- 4 Lewandowsky, S., Lloyd, E. A., & Brophy, S. (2018). When THUNcIng Trumps thinking: What distant alternative worlds can tell us about the real world. *Argumenta*, 3, 217–231. doi:10.23811/52.arg2017.lew.llo.bro
- 5 Douglas, K., Sutton, R., Cichocka, A., Ang, J., Deravi, F., Uscinski, J., & Nefes, T. (2019). Why do people adopt conspiracy theories, how are they communicated, and what are their risks? Centre for Research; Evidence on Security Threats. Retrieved from <https://crestresearch.ac.uk/resources/conspiracy-theories-douglas-full-report/>
- 6 Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- 7 Nefes, T. S. (2014). Rationale of conspiracy theorizing: Who shot the president Chen Shui-bian? *Rationality and Society*, 26, 373–394. doi:10.1177/1043463113519069
- 8 Franks, B., Bangertner, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in Psychology*, 4. doi:10.3389/fpsyg.2013.00424
- 9 Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9, 18–28.
- 10 Kovic, M., & Fuchslin, T. (2018). Probability and conspiratorial thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 32, 390–400. doi:10.1002/acp.3408
- 11 Sapountzis, A., & Condor, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: Challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34, 731–752. doi:10.1111/pops.12015
- 12 Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 211–36. doi:10.1257/jep.31.2.211
- 13 Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151. doi:10.1126/science.aap9559
- 14 Shao, C., Ciampaglia, G. L., Varol, O., Yang, K.-C., Flammini, A., & Menczer, F. (2018). The spread of low-credibility content by social bots. *Nature Communications*, 9, 4787. doi:10.1038/s41467-018-06930-7
- 15 Bessi, A., Coletto, M., Devescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015). Science vs conspiracy: Collective narratives in the age of misinformation. *PLOS ONE*, 10, e0118093. doi:10.1371/journal.pone.0118093
- 16 Wood, M. J. (2018). Propagating and debunking conspiracy theories on Twitter during the 2015–2016 Zika virus outbreak. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 485–490. doi:10.1089/cyber.2017.0669
- 17 Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories. *Political Behavior*, 37, 679–701. doi:10.1007/s11109-014-9287-z
- 18 Jolley, D., Meleady, R., & Douglas, K. M. (2019). Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups. *British Journal of Psychology*. doi:10.1111/bjop.12385
- 19 Raab, M. H., Auer, N., Ortlieb, S. A., & Carbon, C.-C. (2013). The Sarrazin effect: The presence of absurd statements in conspiracy theories makes canonical information less plausible. *Frontiers in Psychology*, 4, 453. doi:10.3389/fpsyg.2013.00453
- 20 van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171–173. doi:10.1016/j.paid.2015.07.045
- 21 Warner, B. R., & Neville-Shepard, R. (2014). Echoes of a conspiracy: Birthers, truthers, and the cultivation of extremism. *Communication Quarterly*, 62, 1–17. doi:10.1080/01463373.2013.822407
- 22 Avramov, K. (2018). By another way of deception: The use of conspiracy theories as a foreign policy tool in the arsenal of the hybrid warfare. *Information & Security: An International Journal*, 39, 151–161. doi:10.11610/isij.3913
- 23 Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35, 301–315. doi:10.1111/1467-9256.12097
- 24 Lewandowsky, S., Cook, J., & Lloyd, E. (2016). The "Alice in Wonderland" mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism. *Synthese*, 195, 175–196. doi:10.1007/s11229-016-1198-6
- 25 Lewandowsky, S. (2020). Hannah Arendt and the contemporary social construction of conspiracy theorists. Manuscript Submitted for Publication.
- 26 Uscinski, J. E., Douglas, K., & Lewandowsky, S. (2017). *Climate Change Conspiracy Theories*. Oxford Encyclopedia of Climate Change. doi:10.1093/acrefore/9780190228620.013.328
- 27 Smith, N., & Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: Exploring affective image associations in the United States over time. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(6), 1021–1032.
- 28 Lewandowsky, S., Gignac, G. E., & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PLOS ONE*, 8, e75637. doi:10.1371/journal.pone.0075637
- 29 Lewandowsky, S., Cook, J., Oberauer, K., Brophy, S., Lloyd, E. A., & Marriott, M. (2015). Recurrent fury: Conspiratorial discourse in the blogosphere triggered by research on the role of conspiracist ideation in climate denial. *Journal of Social and Political Psychology*, 3, 142–178. doi:10.1093/eurpub/ckn139
- 30 Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 767–773. doi:10.1177/1948550611434786
- 31 Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96, 109–126. doi:10.2307/2564659
- 32 Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of Prejudice*, 41, 45–60. doi:10.1080/00313220601118751
- 33 Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17, 202–227. doi:10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x
- 34 Barkun, M. (2003). *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. Berkeley, CA: University of California Press.
- 35 Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749–761.
- 36 Lutzke, L., Drummond, C., Slovic, P., & Árvai, J. (2019). Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook. *Global Environmental Change*, 58, 101964. doi:10.1016/j.gloenvcha.2019.101964
- 37 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2017). Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 459–469. doi:10.1111/jasp.12453
- 38 Banas, J. A., & Miller, G. (2013). Inducing resistance to conspiracy theory propaganda: Testing inoculation and metainoculation strategies. *Human Communication Research*, 39, 184–207. doi:10.1111/hcre.12000
- 39 Nyhan, B., & Zeitzoff, T. (2017). Fighting the past: Perceptions of control, historical misperceptions, and corrective information in the Israeli-Palestinian conflict. *Political Psychology*, 39, 611–630. doi:10.1111/pops.12449
- 40 Schmid, P., & Betsch, C. (2019). Effective strategies for rebutting science denialism in public discussions. *Nature Human Behavior*, 3, 931–939. doi:10.1038/s41562-019-0632-4
- 41 Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Böthe, B., & Roland-Lévy, C. (2016). Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525. doi:10.3389/fpsyg.2016.01525
- 42 Bode, L., & Vraga, E. K. (2018). See something, say something: Correction of global health misinformation on social media. *Health Communication*, 33, 1131–1140. doi:10.1080/10410236.2017.1331312
- 43 Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322, 115–117. doi:10.1126/science.1159845
- 44 Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133, 572–585. doi:10.1016/j.cognition.2014.08.006
- 45 van Prooijen, J., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753–761. doi:10.1002/acp.3161
- 46 van Prooijen, J.-W. (2018). Empowerment as a tool to reduce belief in conspiracy theories. In *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 432–442). Oxford University Press. doi:10.1093/oso/9780190844073.003.0030
- 47 Quintanilla, V. D., & Yontz, M. A. (2018). Human-Centered Civil Justice Design: Procedural Justice and Process Value Pluralism. *Tulsa L. Rev.*, 54, 113.
- 48 Tyler, T. R. (1987). Conditions leading to value-expressive effects in judgments of procedural justice: A test of four models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 333–344. doi:10.1037/0022-3514.52.2.333
- 49 Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15, 731–742. doi:10.2307/3791630
- 50 Zollo, F., Bessi, A., Del Vicario, M., Scala, A., Caldarelli, G., Shekhtman, K., Havlin, S., Quattrociocchi, W. (2017). Debunking in a world of tribes. *PLOS ONE*, 12, e0181821. doi:10.1371/journal.pone.0181821
- 51 Klein, C., Clutton, P., & Polito, V. (2018). Topic modeling reveals distinct interests within an online conspiracy forum. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00189
- 52 Kundnani, A. (2012). Blind spot—security narratives and far-right violence. *Security and Human Rights*, 23, 129–146.
- 53 van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 570–578. doi:10.1177/1948550614567356
- 54 Schmitt, J. B., Rieger, D., Ernst, J., & Roth, H.-J. (2018). Critical media literacy and islamist online propaganda: The feasibility, applicability and impact of three learning arrangements. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1–19. doi:10.4119/UNIBI/ijcv.642
- 55 Ponsot, A. S., Autixier, C., & Madriaza, P. (2018). Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners. *Journal for Deradicalization*, 1(6), 1–33.
- 56 Voogt, S. (2017). Countering far-right recruitment online: CAPE's practitioner experience. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12, 34–46. doi:10.1080/18335330.2016.1215510
- 57 Aistrophe, T. (2016). *Conspiracy theory and American foreign policy*. Manchester University Press. doi:10.7228/manchester/9780719099199.001.0001

“Svrha teorija zavjere je objasniti događaje u kontekstu tajanstvenih urota moćnika. Iako uglavnom nemaju nikakvo uporište u utemeljenim činjenicama, one cvatu i široko su rasprostranjene. No, one nanose društvenu štetu na brojne načine. Kako bi se minimizirali ti negativni učinci, Priručnik o teorijama zavjere pomoći će vam u razumijevanju zašto su teorije zavjere toliko popularne, uputit će vas u načine identifikacije značajki urotničkog načina razmišljanja te će nabrojati učinkovite strategije raskrinkavanja.

